

Vörös Éva

A bába hivatásáról – új szemmel*

Bába-barátság-talan egyháztörténelem

Strack születés-teológiájának másik cselekvője a bába, mert nemcsak a nagyon kiszolgáltatott helyzetben lévő vajúdo nőknek, hanem segítőiknek is szükségük van „lelki mankókra”. Nincs azonban még egy olyan hivatás, amelyet az egyháztörténelem viharai úgy megtépáztak volna, mint éppen ezt.

De hát miért is váltak a bábák egyházi célponttá? Azért, mert ez nem mindennapi *hatalommal* járó pozíció volt – mégpedig női kézben. Az ókorban, a középkorban, s még a kora újkorban is a népesség és a születés szabályozói, a népegészség tényleges letéteményesei a bábák voltak. Magyarországon a 18. sz. második felében kezdett állami ellenőrzés alá kerülni a szülészet. A bábák tehát évszázadokon át élet-halál urai, a teremtés földi letéteményesei voltak. A létezésnek olyan kardinális részét uralták, amelyből a férfiak többnyire ki voltak rekesztve. Tevékenységük *szakrális* jellege mindvégig megmaradt – a szükségkeresetségen révén ennek a szentségnek a kiszolgáltatói is voltak –, s akarva-akaratlanul a női papság átmentői lettek. Nem véletlen, hogy a nemek közti harc fellángolásakor az elsődleges célpontok ők voltak, s ők lettek a boszorkányperek áldozatai is. A közel háromszáz éves boszorkány-hadjárat (15-18. sz.) annak a hatalmi harcnak a lecsapódása, amely abból fakadt, hogy e hivatásbeliek sokszor az egyházi személyeknél lényegesen nagyobb szabadsággal és befolyásolási erővel rendelkeztek.

Bábaszentek

De menjünk vissza a kezdetekig. A történelem előtti idők tanúsága szerint a nők mindig valamilyen titkos szent helyen hozták világra gyermeküket a szülés istennőjének segítségével. Ez a férfiaktól elzárt világ az asszonyi közösség tere volt, s az évszázados rítusok az élet ünnepléséről szóltak. A bábák papi funkcióiról még a Biblia is említést tesz. Teoló-

gusnók kutatása szerint két szülésemény tudósítása során – Ráhel, akit útközben ér utol szülés (1Móz 35), és Fineás felesége (1Sám 4,19-20) esetében – a bába vagy a bábák „üdvígérettel” erősíti(k) a halál szélén tántorgó vajúdoakat. A „Ne félj!” szerkezetek, amelyekkel a szülő asszonyokat bátorítják, jellegzetesen papi és prófétai formulák.

A két bibliai „bábasztár” azonban kétségtelenül Sifra és Puá (2Móz 1). Már a nevük is beszédes: Sifra, Szépség – Puá, Fényesség. Ők egy világbirodalmat rengettek meg azzal az ellenállási mozgalommal, amelyet „szakmai” engedetlenségükkel indítottak el, jóllehet a fejükkel játszottak. Az egyiptomi fáraó ugyanis (akinek a nevét, szemben a bábáékval, nem tartották feljegyzésre méltónak), félve a héber rabszolganép elszaporodásától, megparancsolta a szülész-nőknek, hogy a fiúcsecsemőket öljék meg.

A történet megértéséhez ismerni kell az ókori Egyiptom szülési kultúráját. Az egyiptomi templomnak volt „szülészobái” részlege, ahol az istennő két bábaistennő segítségével szült. De a „mezei” szüléseknél is mindig két bába segített: az egyik a szülő asszony hátát támogatta, a másik meg eléje térdelt. A segítőknek kellett elvégezniük a hármas életképességi tesztet: ha a gyermek arca bizonyos formát öltött, vagy ha a neki adott korty tej és a méhlepény keverékét kihányta, vagy ha a felsírásnál nem bizonyos hangokat adott ki – életképtelennek ítélték, s gondozatlanul a sorsára hagyták. Nyilvánvaló, hogy az újszülött nemét az elől térdelő bába látta először, s ikrek esetében az elsőszülöttség ügyében ő volt a koronatanú. A fáraó valójában azt parancsolta meg a bábáknak, hogy a fiúk világra jövelekor manipulálják az életképességi tesztet.

Ez egy ősi paradigma, amikor az uralkodók akarnak „népességszabályozást végrehajtani”, amikor a politika betör a szülészobába. A lét-nemlét határán munkálkodó bábák örök etikai alapkérdése: Megtehető-e az, amit megparancsolnak nekik? Sifra

és Puá – akiknek az etnikai hovatarozása, vagyis az, hogy egyiptomiak-e, vagy héberek, a bibliai szöveg alapján nem dönthető el – egy magasabb hatalomnak engedelmesskedtek, az Élet Istenének, miközben megszegték a fáraó parancsát. Magatartásuk a bölcsességirodalmat idézi, amelyben a természet törvényei mint az élet alapelvei felülírhatatlanok. Jutalmuk jóval túlért a tettükön s az életükön: Isten „megépíté az ő házukat” (2Móz 1,21 – Károli ford.), csakúgy, mint a nagynevű férfi hősöknek.

Azzal, hogy Sifrának és Puának sikerült – egy időre – kicsúsznia az uralkodói ellenőrzés alól, a patriarchális kultúra sebezhetősége vált nyilvánvalóvá. A zsidó népnek az egyiptomi fogságból való szabadulása valójában nem Mózesrel kezdődött, hanem a „születhetőséggel” (Hanna Arendt) – hála a bábák bátorságának. Az ellenállási minta tehát innen ered.

A születés-teológia kidolgozója, Hanna Strack szerint a Sifra és Puá-történet volt a vezérmotívuma annak, hogy ő maga tollat és mikrofont ragadott, s bábainterjúkba kezdett. Átnézte ugyanis a Lutheránus Liturgiai Konferencia prédikációs textus-ajánlatait, s még véletlenül sem akadt olyan javaslatra, amely napjainkban szöszékre viendő témának talált volna ezeket a bibliai „hősöket”. Pedig a sok ezeréves esemény máig ható! A szülész-nő-interjúk feltárták, hogy a mai bábáknak bizony majdhogynem lehetetlen saját mentálhigiénéjük karbantartása azokban az esetekben, amikor a prenatális diagnosztika eredményeképpen meghalatra kell világra segíteniük – ezúttal az orvostudomány által – életképtelenségre kárhozott, fogyatékosnak ítélt magzatokat.

Magzatvizes keresztvíz

Amíg ezt az alapvetően női szférát a maga sajátos működési törvényeivel valamiféle intézményes férfi ellenőrzés alá nem vették, a gyermek születése *közösségi* alkalom volt. Az asszonyok fokról fokra avatódtak be

* Előző, 2008. decemberi számunkban közöltük a szerzőnek a születés teológiájával foglalkozó tanulmányát; ez az írás annak a folytatása.

ebbe, egymás támogatása révén. Ez egy sajátos rituális, segítő, vigasztaló, szükség- és ünneplő közösség volt, amelyben a bábának központi szerep jutott: A gyermekágyas asszony és az újszülött ellátása mellett egyenrangú feladata volt a hit- és szokásvilág által is szabályozott rítusok levezetése, az egyéni és közösségi kívánalmak teljesítése, a természetfeletti világnak, az egyházi és a világi elvárásoknak való megfelelés, illetve közvetítés a szférák között.

Az utóbbira szép példa az az ősi kelta áldás, amelyet az anya és a bába együtt mondott el a megszületettnek: „Szent vízzel jelölöm meg a homlokod, annak három cseppjével keresztellek a Szentháromság nevében: Legyen veled a szél ereje, a hold és a nap ereje! A tenger jósága kísérjen, az ég és a föld jósága! Az emberek szeretete övezzen, a kedvességük, és soha ne a haragjuk, s egykor nyugodj majd puha párnán a te Megváltódnak, az Úrnak karján!”

A szülés alapdallama a kreáció, a teremtés örömeinek ünneplése volt. Az áldó formulák, rítusok mind erről szóltak. Ebbe a térbe kerültek bele bizonyos *egyházi tanok*, és az eredendő bűn dogmájával lett mindez a klérus szabályozási területe, ami a bábák számára a legnagyobb egyháztörténeti teherként volt.

A tan kialakulása a második századi megye vissza, és amint Strack megjegyzi, ha a keresztény hittételek definiálásának hatalma legalább annyira nőké lett volna, mint amennyire a férfiaké volt, a szükségkereszttség intézményét soha nem vezették volna be. Ez a tan ugyanis a bűnbeesésre (1Móz 1-3) hivatkozva kimondja, hogy elvesztettük istenképességünket, és nincs szabad akaratum a jó cselekvésére. A dogmatikai tétel a bűn egyetemességére, „a strukturális rosszra”, a gonoszra vonatkozik, amit Pál az emberlét belső megosztottságaként él át: „Gyönyörködöm az Isten törvényében a belső ember szerint, de tagjaimban egy másik törvényt látok, amely harcol az értelmem törvénye ellen, és foglyul ejt” (Róm 7,22). Az eredendő bűn tanítása szerint a kereszttség vált meg ebből az állapotból, és teszi szabaddá az üdvözülés útját. A keresztelés nélkül meghalt csecsemők tehát elkárhoznak – hangzott a tanítás.

Ez a tan kettős terhet rótt a bábákra, mert nemcsak a szülés kockázataival kellett szembesülniük, hanem még az öröklét tétje is az ő vállukat nyomta. „Bölcs” egyházatyák tanítása szerint ugyanis az a „kisebbik baj”, ha vajúdasban meghal az asszony, a nagyobb-

bik az, ha elkárhozik a magzat. A családnak pedig viselnie kellett a következményeket, például azt, hogy nem temethetik a csecsemőt a temetőbe stb. Ezt elkerülendő, a bábákat sebesíti beavatkozásra is kényszerítették, hogy a magzatot lehetőleg élve szedjék ki anyja hasából, és megkereszteljék.

A dogma szorításán a reformáció enyhített, különösen a sokat vitatott kálvini kettős predestináció tana, amely viszonylagossá tette a predestinációt, mondván, Istennél már a születésünk előtt eleve elrendeltetett, hogy üdvözülünk-e, vagy elkárhozunk. A 20. századra már a katolikus egyház is változtatott ezen a tanon.

Foglalkozási ártalom: boszorkányság?

Tény, hogy a szükségkereszttség intézményével az egyháztörténelem visszatért valamit a bábáknak abból a *papi* funkcióból, amely valójában mindig is az övék volt. Bár ezért nagy árat kellett fizetniük, mert egyházi-, vagyis férfiszabályozás alá került a munkájuk, amely pedig valójában ellenőrizhetetlen terület. A tanulmányok feltárták, hogy a bábáknak egyaránt szerepük volt a szülések levezetésében és a gyermekgyilkosságokban, a meddőség, a nőgyógyászati bajok gyógyításában, szexuális problémák kezelésében, gyermekbetegségek gyógyításában. Az élet-halál határterületei ebben a szerepkörben összezsúsztak, mert a bába világra segítette a gyermeket, elvégezte az első fűrésztét, és gyakran az utolsó mosdatást is, szükségben keresztelt, gyakran érintkezett a tisztátalansággal, és ha magzatot hajtott el, együtt vállalta a bűnt és túlvilági büntetést az anyával.

Érthető tehát, hogy a bábaszerep vonzotta magához a falusi társadalmak feszültségeit levezető, sőt indukáló boszorkányvadásokat; elég, ha itt még a századunkig elérő magas csecsemő- és gyermekágyi halandóságra gondolunk. A szülés levezetése kockázatos, kétélű cselekedet. A császár-metszés a „jó” és „rossz”, a „szent” és „sátáni” bábák polarizációjának kialakulását munkálta. Elmarasztalásukban gyakori vád volt az iszákosság. Nem is csoda hogy a rájuk nehezedő nyomást gyakran alkohollal oldották, bár jellemzően még a „deviancia-választásuk” is férfias volt.

A néprajzi és a teológiai kutatások azt bizonyítják, hogy a bábák többletudása nemcsak anatómiai volt, hanem *spirituális* is. Nemcsak az emberi test működését ismerték az átlagnál

jobban, hanem – mint a létezés határterületén munkálkodók zöme – eltájékozódtak a „mediatori rendszerekben” is, vagyis kapcsolatot tudtak teremteni a másvilággal. A két világ közti átjelzések az ő alakjukhoz kötődtek, emiatt „viselkedés-szabályozók” is voltak. A boszorkánypercek tanúsága szerint olykor a „normakontrollt gyakorló sorsszellem szerepét” töltötték be „igazságszolgáltatásaikkal”, vagyis amolyan „sorsistennők” lettek.

Az egyházi tanok szerint a bábák „hivatalosan” ördögűzők is voltak. Teológiai tény ugyanis, hogy a keresztelés a kora keresztény iratok szerint ördögűzés volt: „A keresztelőig az újszülöttet az ördög tartja megszállva, e szertartás révén viszont a Szentlélek szállja meg (vö. Jn 20,22).”

Mindenesetre a bábák holisztikus tudása a keresztény közegben is megőrizte az archaikus elemeket, s megítélésükben a tündérség a boszorkánysággal vegyült. Magyar vonatkozásban olyan sajátos sorslények jöttek létre, mint a *bábaboszorkány* és a *sorsasszony-boszorkány*. Kutatás tárgya volt népmeséink egyedinek tűnő vasorrú bábája is, s párját az ázsiai, türk-tatár rézorrú anyó őseben vélték felfedezni, aki az isteni bába leszámazottja.

Szülésznő-teológia

Mi maradt mára ebből az istenített és démonizált foglalkozásból, és mi az, ami – ha eltűnt is – visszahozható? Hogyan lehet *teológiailag* megragadni a nők meghatározó élményét – és a férfiakét is, ha ők is jelen vannak a szüléskor? A szülésélmények szószedeteinek visszatérő kifejezései olyan érzéseket írnak le, mint meghatottság, mély megrendülés, a határok megtapasztalása, az élet csodája, a szó szerinti „áldott állapot”, halálközelség, intenzív jelenlét, a „levegő összesűrűsödése”.

Empirikus tanulmányában a bába-interjúk alapján Hanna Strack megállapította, hogy a Rudolf Otto-féle szentségértelmezés a szülésben is megragadható: együtt van itt a „teremtényiség érzete” és a „teremtés-érzet”, a rettenet és a fenségesség, az energikusság, valamiféle túlnani dinamikus, és az „egészen más” tapasztalása: „Ebben az egyszerre végtelenül rettenetes és végtelenül csodálatos dologban rejlik a misztérium sajátosan kettős pozitív tartalma, kontrasztharmóniája.”

A *szentség* megtapasztalása – ahogyan Strack fogalmaz – összekapcsolódik a testérzettel, és elvegyül a fájdalommal, a vér, a magzatvíz, a mély

lélegzés, a kiáltás és a csönd jelenlétével, az iszonyatos erőfeszítéssel, s ugyanakkor a teljes és intenzív átadottsággal, a spontaneitással, vagyis az alkotás munkájával. A „túlnaniak” ez a semmihez sem hasonlítható megtapasztalása megjelenhet az alagút sötétjének a végén, olykor a fájdalom módosította tudatállapotokban, a megváltozott időérzékelésben, az új létminőségben, az anyaságba érkezés pillanatában.

Strack a gyermek világrahozatalának történéseiben, a részvételben próbálja megragadni *transzcendens* élményt. Az életadás pillanatai megmegújuló istenlátogatások. Egy új dimenzió. A szentségélmény nem rendelhető meg, de a feltételei megteremthetőek. Elúzi a kockázat és a biztonság túlértékelése, de meghívja a nyitottság és a bizalom. A bába jókor mondott szavai elvezethetik a vajúdot a teremtőerőre találáshoz, bekapcsolhatják egy túlnani áramlásba, egy nagy szent történésbe, amibe testestül-lelkestül beleengedheti, belevetetheti, belesodortathatja magát a nő. Nem ellenállója, hanem együttműködője lesz immár a szüléseseménynek. Ebben megtapasztalhat egy mindenél nagyobb, másabb életadó erőt, valamiféle mennyei jót, tapintható szentséget. Olyan szépen ír erről Penny Armstrong és Sheryl Feldman: „Van egy erő, amely szüléskor eljön a nőkhöz. Nem kérik, egyszerűen csak

elárasztja őket. Fölszág a testükben. Összegyűlik, mint a felhő a szemhátáron, átsuhan az égen, és magával hoz egy gyermeket. A méhösszehúzódások észrevétlenül jönnek, fölerősödnek, míg neveltségessé nem válik mellettük bármilyen más munka, amit valaha is végeztünk. A szülés elhallgattatja énünket – arra az időre, úgy érezzük, egy magasabb rendű élet olvaszt magába bennünket, és keresztüllüktet rajtunk. A zsigereinkben szétáradó erő megtapasztalása tökéletes bevezetés az anyaságba. A szülői lét nemcsak kitágítja fizikai és pszichológiai tűrőképességünket, de ki is teljesíti minden egyes jellemvonásunkat” (ld. „Érted vagyok”, 1995. február: *Othonszülés – Születésház*).

Álljon itt tanulságul egy kilenc gyermeket szült mai édesanya, akít – amint elmondta – az elmúlt évtizedekben az adott kórházi körülmények közepette többnyire egyedül hagytak vajúdásában. Az első szülését inkább el akarta halasztani, és ellenállt a fájásoknak. Sokat küszködött. Valójában csak kilencedjére tanulta meg „istenigazából” beleengedni magát a vajúdásba. Számára akkor sokat segített a szentség megtapasztalásában a kékre festett szülőszobai mennyezet, ahová az ő teremtői csöndjében feljöttek a csillagok, és a gyermekadás kimerítő munkájában megélhette, hogy adott pillanatban ő a világ teremtésének a

folytatója – a Mindenható jelenlétében.

Az asszonyok szülésének közvetlen földi tanúja ma is többnyire a bába. Ő a szentség terének őrzője, magatartásával utat nyithat hozzá, de el is állhatja azt. Szavai sokkal mélyrehatóbbak, mint gondolná. A bába szavai életre szólóan sorsot határoztak meg az idők kezdetén, s teszik gyakran ma is a fájdalom szántotta női lelkében. Hallatlanul fontos bábatanulmány: a szülés pillanata utáni *csönd* tisztelete. Az, hogy az életadó meg tudja élni az Alkotót, és kettőjük alkotását. De az sem mindegy, hogy ezt a csöndet mivel törik meg. Nélkülözhetetlenek ilyenkor az áldó igék. Évszázadokon át szinte „fejvesztés” terhe alatt várták el ezt a bábáktól, mert ilyenkor sorsot mondtak az újonnan érkezőnek.

Befejezésül álljon itt egy ilyen áldás:

*Isten áldjon meg, gyermekem!
Legyen a víz, amellyel szomjad oltod,
mentes minden szennyezettségtől!
Legyen az út, amelyen jársz,
mentes a göröngyöktől!
Legyen az iskola, amelybe jársz,
nyitott az álmaidra!
Legyen a család, melyet alapítasz,
olyan erős, hogy bírja
a megpróbáltatásokat!
Legyen a halál, amit halnod kell, mentes
az erőszakától!
Zuhanásod soha ne legyen mélyebb, mint
Isten tenyere!
Isten áldjon meg, gyermekem!*

